

EFL ÖYRƏNƏNLƏR ÜÇÜN İNGİLİS DİLİ SAMİTLƏRİNİN TƏSNİFATININ ƏHƏMİYYƏTİ

O.Ə. Şükürova^{1a}, N.İ. Sultanzadə^{1b}

¹Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

^a ofelya.shukurova@sport.edu.az, orcid.org/0009-0005-5232-807X

^b narmin.sultanzada@sport.edu.az, orcid.org/0009-0009-0945-9022

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 17 aprel 2023

Dərc olunub: 23 iyun 2023

© 2022 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya Xarici dilin öyrənilməsi ilk olaraq onun lüğət tərkibindən başlayır. Səslərin düzgün tələffüzü və sözlərin dəqiq oxunuşu öyrənilər üçün bu səslərin təsnifatını bilmək, (EFL öyrənilər) ingilis samitlərinin artikulyasiyasını izah etmək və həyata keçirmək üçün onlara özləri sərbəst necə işləyə biləcəklərinə kömək edir. Bununla belə, nəzəri material danışıq ingilis dilində bu səslərin tənzimlənməsi prinsiplərini başa düşməyə ehtiyacı olan hər kəs üçün lazımdır.

Oxucuların əksəriyyəti (EFL tələbələri) dilçilik mövzularının əhəmiyyətindən xəbərdardırlar, lakin bu mövzuların, xüsusən də Fonetika və Fonologiyanın başa düşülməsi üçün kifayət qədər əsas biliklərə malik deyillər. Bu, samitlərdə mövcud olan ümumi təsnifatı fonoloji cəhətdən göstərmək cəhdidir. Çox vaxt, müəllimlərin EFL tələbələrinə oxuduğu müəhazirələrdə bir az məlumatlı olan üç etiket varlığını bilsələr də, sanki onlar dəyərsizdir kimi yanaşırlar. Beləliklə, İngilis dilində mövcud olan samit səsləri izah edərkən, EFL təlimatçılarına müxtəlif sinif fəaliyyətləri ilə bu etiketlərə bərabər məlumat vermələri tövsiyə olunur. Xarici dil öyrəncisi əgər bu etiketlərə riayət edərsə təbii ki, sözlərin oxunuşu və tələffüzündə çətinlik yaşamaz.

Açar sözlər: *artikulyasiya, billabial, qırtlaq, tələffüz, dil, velum, səs telləri (kordlar), səsli.*

İngilis dilində nitq səsləri samitlərə və saitlərə bölünür. Fonetik olaraq samitlər səs yolunun bağlanması və ya daralması nəticəsində

də yaranan səslərdir ki, hava axını ya qarşısını alır, ya da görünən sürtünməni məhdudlaşdırır [10, s.3]. Məsələn, fonetik cəhətdən [f] samitdir, tələffüz zamanı görünən sürtünmə var, məsələn, *far, beef*, sözlərində olduğu kimi. [l], [r], [w] və [j] kimi səslərdə fonoloji cəhətdən samitdir, çünki hecalardakı mövqeləri [f] və [p] ilə alınan səslərlə eynidir, məsələn, *lip, wet*. [2, s.43].

İngilis dilində samitlər. Samit səslər, ehtimal ki, bir VPM etiketi verilmiş kimi təsnif edilir. (VPM-Voicing, Place of articulation, and Manner of articulation) - Səsləndirmə, Artikulyasiya yeri və Artikulyasiya tərzini ifadə edir. [9,12]. Səsləndirmə səs tellərinin istifadə edildiyini bildirir; istifadə edilmədikdə səs səsizdir. Artikulyasiya yeri hava axınının daha çox və ya daha az maneə törədəcəyi yerə aiddir. Artikulyasiya tərzini maneənin təbiəti ilə bağlıdır [5, s.10].

Səsləndirmə. Səsləndirmə, səs tellərinin samitlərin əmələ gəlməsi ilə titrəməsidir. Əgər samit əmələ gələrkən səs telləri titrəyirsə, onun səsləndiyi deyilir. Bu titrəmə, səs tələffüz edilərkən əliniz boğazdan kənara qoyulduqda hiss edilə bilər; vibrasiya yoxdursa, onun səsiz olduğu deyilir. Samit səslər səsli və səsiz meyarlara görə təsnif edilir:

- Cingiltili: səs qırtlaqda adduksiya edilmiş səs tellərinin titrəməsi ilə artikulyasiya edildikdə. İngilis dilində aşağıdakı on beş samit səslidir: /b, d, g, v, ^ð, z, ʒ, l, r, j, w, dʒ, n, m, ŋ/.
- Kar: səs qırtlaqda tutulmuş səs tellərinin titrəməsi olmadan yarandıqda. Aşağıdakı doqquz samit səsizdir: /p, t, k, f, θ, s, ʃ, h, tʃ/.

Artikulyasiya yeri. Bu yerlər müəyyən səsin istehsalında hansı artikulyatorların iştirak etdiyini tələb edir. Artikulyatorlar səslər yaratmaq üçün istifadə edilə bilən səs traktının bir hissəsidir. Onlar yüksək hərəkətli olan vokal traktının aşağı səthini təşkil edə bilirlər. Onlar həmçinin yuxarı səthi meydana gətirən artikulyatorlara doğru hərəkət edərək nitq tələb edən jestləri edirlər [7, s.814-816].

Bunlar:

- Bilabial alt və yuxarı dodaqların təması nəticəsində yaranan /p, b, m, w/ kimi nitq səslərinə aiddir.

Nümunələr bunlardır:

- [p] Kar - , *pot, happy* və *top* sözlərində olduğu kimi
[b] Cingiltili - *Top, taboo* və *rub* sözlərində olduğu kimi.
[m] Cingiltili - *mask, amount* və *calm* sözlərində olduğu kimi.
[w] Cingiltili – *wish, moment* və *what* sözlərində olduğu kimi.

- Labiodental alt dodağın üst ön dişlərə toxunması nəticəsində yaranan /f, v/ kimi nitq səslərinə aiddir.

Nümunələr bunlardır:

- [f] Kar - *food, lifeboat* və *thief* sözlərində olduğu kimi.
[v] Cingiltili – *voice, waiver* və *above* sözlərində olduğu kimi.

- Diş səsləri dilin dişlərə toxunması ilə ifadə edilir, məsələn /θ, ð/.

Nümunələr bunlardır:

- [θ] Kar - *thing, toothpaste* və *death* sözlərində olduğu kimi.
[ð] Cingiltili – *that, wither* və *smooth* sözlərində olduğu kimi.
• Alveolyar, dilin yuxarı alveol silsiləsinə toxunması ilə artikulyasiya edilən samit səsdır, məsələn, / t, d, s, z, tʃ, dʒ, n, l /.

Nümunələr bunlardır:

- [t] Kar – *telephone, attack, loot*.
[d] Cingiltili - *deer, radar blood*.

- [s] Kar - *soap, assume miss*.
[z] Cingiltili - *zipper, buzzer nose*.
[tʃ] Kar - *Chop, catcher watch*.
[dʒ] Cingiltili - *Job, badge cage*.
[n] Cingiltili - *Knob, pin thin*.
[l] Cingiltili - *late, balloon fall*.

- Palatal dilin sərt damağa toxunması ilə yaranan /ʃ, ʒ, r, j/ kimi samitlərə aiddir.

Nümunələr bunlardır:

- [ʃ] Kar - *shoe, fishing, wish*
[ʒ] Cingiltili - , *vision, beige, usually*
[r] Cingiltili – *rop, baron, far*
[j] Cingiltili – *yellow, year, opinion*

- Velar, dilin veluma toxunması ilə artikulyasiya edilən samitlərə aiddir, məsələn, /k/, /g/ və /ŋ/.

Nümunələr bunlardır:

- [k] Kar – *cow, look, wake*
[g] Cingiltili – *goose, ago, flag*.
[ŋ] Cingiltili – *singer, ring, king*.

Artikulyasiya üsulu. Artikulyasiya tərzii səsin necə əmələ gəldiyinə və səs traktından keçərkən hava axınının necə dəyişdiyinə aiddir. Artikulyasiyanın təsnifat üsulu havanın səs qıvrımlarından keçdiyi zaman müxtəlif maneə növləri ilə qarşılaşmasıdır. O, tam bağlanma (dayanma), təxminən tam bağlanma (frikativ) ilə qarşılaşa bilər və ya hava dilin kənarları ətrafında və ya burun boşluğundan (burun) daha müstəsna yollarla çıxma bilər [6, s.134-138]. Bunlara aşağıdakılar aiddir:

Dayanma - aşağıdakılarla xarakterizə olunan samit səsdır:

- Artikulyatorlar tərəfindən çıxan hava axınının tam maneə törədilməsi.
- Ağızdaxili hava təzyiqinin artması və
- Buraxılış.

Nümunələr bunlardır:

- [p] Kar - *poor, top, cup*
[b] Cingiltili – *black, rainbow, nub*
[t] Kar - *tall, present coat*.
[d] Cingiltili – *dear, calendar, land*
[k] Kar – *cool, cake, snack*
[g] Cingiltili – *aggressive, bag, go*.

- Sürünmə səs yollarında artikulyarların əmələ gətirdiyi daralma daxilində nəfəs axınını məcbur edərək ifadə olunan samit səsdır.

Nümunələr bunlardır:

- [f] Kar – *fog, life və leaf.*
- [v] Cingiltili - *vitse, river, alive*
- [θ] Kar – *thin, toothbrush, breath*
- [ð] cingiltili – *tooth, that, without.*
- [s] Kar - *soon, assumption, kiss.*
- [z] Cingiltili – *Zoo, bazaar, size*
- [ʃ] Kar - *show, fish, push.*
- [ʒ] Cingiltili – *garage, version, usually*
- [h] Kar – *have, greyhound, house*

- Africate həm dayanma, həm də frikativ istehsal tərzı (artikulyasiya) kimi xarakterizə edilən samit səsə aiddir. İşarələrdə frikativin ardınca gələn dayanmaya bənzər affrikat səsi əks olunur. Hər ikisində dayanma simvolu və ardınca sürünmə simvolu var[8, s.77-78]: (t+ʃ) və (d+ʒ)

Nümunələr bunlardır:

- [tʃ] Kar - *china, butcher, catch.*
- [dʒ] Cingiltili – *joke, badger, page.*

- Burun, ağız boşluğunun tam bağlanması və burun boşluğundan hava axını təmin etmək üçün aşağı salınmış velum (yumşaq damaq) ilə ifadə olunan samit səsə aiddir. Hər üçü İngilis burun səsi cingiltilidir.

Nümunələr bunlardır:

- [m] - *mark, among, ram*
- [n] - *near, knife, can.*
- [ŋ] – *wing, bring training.*

- Sürüşmə iki ingiliscə təqribən samit səsləri, /l/və /r/ təsnif etmək üçün istifadə edilən ümumi etiketə aiddir.

Nümunələr bunlardır:

- [l] Cingiltili – *look, typology, call*
- [r] Cingiltili - *Rout, carrot, gear.*

- Sürüşmə, yarım sait kimi istinad edilən aşağıdakı sait vasitəsilə artikulyarların davamlı, sürüşmə hərəkəti ilə təsvir edilən samit səsdır, məsələn, /w/ və /j/.

Nümunələr bunlardır:

- [w] Cingiltili bilabial – *wear, two, where.*
- [j] Cingiltili palatal – *yet, youth, opinion*

Bu araşdırmada əsas məqsəd ingilis samitlərini təsvir etmək üçün istifadə olunan üç əhəmiyyətli ölçü üçün faktiki mövqeyə EFL kontekstində müəllimlərin diqqətini fonetik sinif istiqamətinə yönəltməkdir. O, bu səsləri nəzərdən keçirir ki, tələbələrə onları necə tələffüz etmək barədə yol göstərsin [3, s.85-91]. Beləliklə, ingilis dilində iyirmi dörd (24) samit səs var. Bu səslər üç meyara əsasən təsnif edilir:

- Səslənmə.
- Artikulyasiya yeri.
- Artikulyasiya üsulu.

İngilis samit səsləri sisteminin VPM-ə əsasən, mövcud olan problemlərə əsas cavab ondan ibarətdir ki, ingilis dilində aşağıdakı kimi (24) samit var:

- Sabit altıdır /p, b, t, d, k, g/ (6)
- Frikativlər doqquzdur /f, v, θ, ð, s, z, ʃ, ʒ, h/ (9)
- Afrikatlar ikidir: /tʃ, dʒ/ (2)
- Burun -qırtlaq /m, n, ŋ/ kimi üçdür (3)
- Sürüşənlər (dil) ikidir: /l, r/ (2)
- Sürüşmələr ikidir /w, j/ (2)

Fonetika və fonologiyanın öyrənilməsi bir neçə səbəbə görə dəyərlidir. Onlardan biri ondan ibarətdir ki, hər hansı bir təbii dilin bütün tədqiqatları insan şüuruna və onun necə işlədiyinə dair fikir verir [1,61-63]. Bundan əlavə, xarici dilin öyrənilməsi dildə danışmaq və ya dinləmə prosesləri zamanı yaranan və ya baş verən orfoqrafik səhvlərin necə düzəldilməsi, xarici dilin tələffüzü, xüsusən də dil (ingilis dili) verməklə öyrətməyi daha yaxşı bilmək imkanı verir [4, s.667].

ƏDƏBİYYAT

1. Birch P., Gümoes B., Stavad H., Prytz S., Björkner E., Sundberg J. *Velum behavior in professional classic operatic singing.* Journal of Voice, 16(1), 2012.
2. Crystal D. *A dictionary of linguistics and phonetics* (v. 30). John Wiley, Sons. 2011.

3. De Houwer J., Hermans D., Spruyt A. *Affective priming of pronunciation responses: Effects of target degradation*. Journal of experimental social psychology, 37(1), 2011.
4. Erath B.D., Zanartu M., Stewart K.C., Plesniak M.W., Sommer D.E., Peterson S.D. *A review of lumped-element models of voiced speech*. Speech Communication, 55 (5), 2013.
5. Forel C.A., Puskás G. *Phonetics and phonology*. University of Oldenburg, 10, 2015.
6. Ladefoged P., Johnson K. *A course in phonetics*. Boston: Thomson Wadsworth. 2013.
7. Spahiu I., Kryeziu N. *Grammatical mistakes of Albanian students in learning English as a foreign language*. Linguistics and Culture Review, 5(S3), 2021.
8. Suardiana I.W. *The language power, acculturation model towards urban society of transmigration region: wayang ménak sasak art studies in lombok*. International Journal of Linguistics, Literature and Culture, 2(3), 2016.
9. Vocroix L. *Morphology in micro linguistics and macro linguistics*. Macrolinguistics and Microlinguistics, 2 (1), 2021.
10. Widayati D. *Vocal and consonant pan features in Nias and Sigulai languages*. International Journal of Linguistics, Literature and Culture, 2 (4), 2016.

ВАЖНОСТЬ КЛАССИФИКАЦИИ АНГЛИЙСКИХ СОГЛАСНЫХ ДЛЯ ИЗУЧАЮЩИХ АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК КАК ИНОСТРАННЫЙ

О.А. Шукурова^{1а}, Н.И.Султанзаде^{1б}

¹Азербайджанская Государственная Академия Физической Культуры и Спорта

^а ofelya.shukurova@sport.edu.az, orcid.org/0009-0005-5232-807X

^б narmin.sultanzada@sport.edu.az, orcid.org/0009-0009-0945-9022

Аннотация. Изучение иностранного языка изначально включает его словарный запас. Правильное произношение звуков и точное чтение слов помогает учащимся узнать классификацию звуков, как они могут работать самостоятельно, объясняя и практикуя артикуляцию английских согласных. Однако теоретический материал необходим тем, кому необходимо понять принципы регуляции этих звуков в разговорном английском языке.

Большинство читателей (студенты английского языка) осознают важность тем лингвистики, но им не хватает базовых знаний, чтобы понять эти темы, особенно фо-

нетику и фонологию. Таким образом, при объяснении согласных звуков в английском языке, преподавателям EFL (преподающим английский язык как иностранный) рекомендуется предоставлять информацию об обозначениях согласных звуков на занятиях. Если изучающий иностранный язык будет следовать этим фонетическим знакам, то, конечно, у него не будет трудностей с чтением и произношением слов.

Ключевые слова: артикуляция, двугубные, гортанные, произношение, язык, небная занавеска, голосовые связки, звонкий.

THE IMPORTANCE OF ENGLISH CONSONANT CLASSIFICATION FOR EFL LEARNERS

O.A. Shukurova^{1a}, N.I. Sultanzada^{1b}

¹*Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport*

^a ofelya.shukurova@sport.edu.az, orcid.org/0009-0005-5232-807X

^b narmin.sultanzada@sport.edu.az, orcid.org/0009-0009-0945-9022

Annotation. Learning a foreign language first begins with its vocabulary. Correct pronunciation of sounds and accurate reading of words help learners to know the classification of these sounds, how they can work freely on their own to explain and practice the articulation of (EFL learners) English consonants. However, the theoretical material is necessary for anyone who needs to understand the principles of these sound arrangements in spoken English.

Most of the readers (EFL students) are aware of the importance of linguistics topics, but they do not have enough basic knowledge to understand these topics, especially Phonetics and Phonology. This is an attempt to show

phonologically the general classification present in consonants. Often, teachers treat EFL students as if they are worthless, even though they are aware of the presence of the three tags, which have little information in their lectures. Thus, when explaining the consonant sounds present in English, EFL instructors are advised to provide equal information on these labels through various classroom activities. If a foreign language learner follows these etiquettes, of course, he will have no difficulty in reading and pronouncing words.

Keywords: *articulation, bilabial, laryngeal, pronunciation, tongue, velum, vocal folds (chords), voiced.*